

Петро Моціяка (Ніжин)
доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Чи справді був «кругом паскуда» Петро Петрович Скоропадський?

Обізнаний українець, звичайно ж, знає і вірш «П.С.» Тараса Шевченка, і про кого йдеться в цьому поетичному творі. Разом із тим, дослідники, як літературознавці, так і історики, чомусь цій непересічній фігурі Чернігівщини першої половини XIX ст. не надали анітрохи уваги. Спробуємо доповнити життєпис Петра Петровича Скоропадського відомими й не відомими раніше свідченнями.

Спочатку простежимо родовід П. Скоропадського. У вірші «П.С.» Т.Г. Шевченко помилково називає його «потомком гетьмана дурного», маючи на увазі Івана Ілліча Скоропадського (бл. 1646–1722) – гетьмана України в 1708–1722 рр. Проте в гетьмана не було синів, а відтак, по прямій лінії нащадком Івана Ілліча Петро Скоропадський ніяк не міг бути. Його безпосереднім предком є брат гетьмана Василь Ілліч (?-1727.), який був чернігівським полковим обозним в 1713–1721 рр. і в 1713 р. отримав від гетьмана с. Григорівку в Конотопському повіті. Ця маєтність була підтверджена й царською грамотою у 1718 р. [1, 719], а після смерті Василя Ілліча в 1727 р. Григорівка дісталася його синові Михайлу [1, 723]. Михайло Васильович (бл.1697-1758) був генеральним підскарбієм Гетьманщини протягом 1741–1753 рр., суддею Генерального військового суду. Крім того, у випадку від'їзду гетьмана Кирила Розумовського він визнавався «первенствующим» у тріумвіраті разом з генеральним суддею Ф. Лисенком і генеральним осавулом П. Валькевичем [2, 196–197]. Михайлу Васильовичу приписують патріотичну «Речь о поправлении состояния Малороссии» [3, 71]. Син Михайла Васильовича Яків Михайлович (бл. 1730–1782) був генеральним бунчужним і мав шлюб з онукою гетьмана Кирила Розумовського Єфросинією Осипівною Закревською. Він отримав прекрасну освіту: закінчив Києво-Могилянську академію й навчався в університеті м. Бреслау (Прусія). У 1764 р. за результатами поділу маєтностей між трьома синами Михайла Васильовича с. Григорівка дісталася Якову [4, 666]. Його син Петро Якович (1768–до 1810) був одружений з Оленою Іванівною Міклашевською. Це й були батьки Петра Петровича Скоропадського, який народився 3 вересня 1805 р. в с. Григорівці, де був родовий маєток Скоропадських і бувало, що тут одночасно проживала не одна сім'я Скоропадських. До речі, саме в Григорівці в сім'ї Івана Михайловича Скоропадського 1834 р. народився Петро Іванович (1834– 1885) – батько останнього гетьмана Павла Скоропадського.

Шлюб Петра Яковича й Олени Іванівни був, вочевидь, щасливим, оскільки в них народилося 11 дітей – 6 синів і 5 дочок. Син Петро належав до наймолодших дітей у сім'ї. Їхній первісток Іван (1791 р. н.) був на 14 років старшим за Петра [2, 352]. Петро Якович був багатим землевласником і мав у власності в Сосницькому, Новгород-Сіверському, Роменському й Конотопському повітах

3611 душ, а його дружина додавала до цього, як придане, ще 590 душ у с. Орлівці Новгород-Сіверського повіту [4, 670].

За дитячі і юнацькі роки Петра Скоропадського мало що відомо, у т.ч. і те, яку освіту він отримав і де. В.Л. Модзалевський, очевидно, мав свого часу доступ до послужного списку П.П. Скоропадського, з якого ми дізнаємося про те, що з 25 листопада 1818 р. розпочинається його службова кар'єра у Прилуцькому підкоморському суді. 31 грудня 1821 р. він отримав чин колезького регістратора в цьому ж суді, проте 6 липня 1823 р. був звільнений з посади. Через два роки, у листопаді 1825 р. П.П. Скоропадський стає чиновником у справах предводителя дворянства Конопотського повіту. 31 грудня 1827 р. він отримує чин губернського секретаря, а в 1841 р. – колезького секретаря. Протягом 1838–1841 рр. П.П. Скоропадський був повітовим предводителем дворянства Конопотського повіту. Одночасно з тим він володів у Григорівці 552 душами кріпосних селян [4, 673].

Петро Петрович Скоропадський був у шлюбі зі своєю троюрідною сестрою Параскевою Василівною Скоропадською (їхні діди – відповідно, Яків Михайлович і Іван Михайлович були рідними братами). Подружжя мало двох дочок – Єлизавету (1832 р. н.) і Віру (1847 р. н.). [2, 354]. Великий інтервал між народженням дочок дозволяє припускати, що в них могли бути й інші діти, які, проте, померли після народження чи малолітніми.

Якою людиною був Петро Петрович Скоропадський? Яких поглядів він дотримувався? Яким був у ставленні до своїх селян? Якщо звернутися до вірша Тараса Шевченка «П.С.», то там створено цілком сатиричний образ, і наш герой виглядає як злий кріпосник, розпусник, п'яниця, лицемірний ліберал, який запанібрата зі своїми селянами п'є в шинку, удаваний патріот і християнин. Моральну ницість доповнює і згадка про його фізичну ваду («кривий»). З іншого боку, говорячи про Петра Скоропадського «кругом паскуда», Тарас Шевченко запитує: «Чому ж його не так зовуть? Чому на його не плюють? Чому не топчуть!!». Поет визнає, що постать Петра Скоропадського оповита славою («...коло його і слава сторожем стоїть»). Проте Тарас Шевченко цю славу вважає незаслуженою («ї славу вміє одурить»), плодом некритичного ставлення людей, які повелися на якийсь підкуп («За шмат гнилої ковбаси У вас хоч матір попроси, То оддасте»). Така характеристика Петра Скоропадського є, безумовно, вбивчою. Проте виникає цілком логічне запитання: а наскільки об'єктивним у своїй оцінці був Тарас Григорович Шевченко?

Звернемося до історії взаємин Петра Скоропадського й Тараса Шевченка. Петро Скоропадський був старшим за поета на дев'ять років. Імовірно, що познайомилися вони влітку 1843 р. в маєтку Тарновських у Качанівці під час великої подорожі Тараса Шевченка Україною. Петро Скоропадський міг запросити поета і художника відвідати і його маєток у Григорівці, а це якась пара годин подорожі від Качанівки. Тарас Шевченко прийняв запрошення і відвідав Григорівку. Точно невідомо, в які саме дні і скільки часу перебував Шевченко в гостях у Скоропадського. У народних переказах ці відвідини Скоропадського були зовсім короткими. У 1892 р. у часописі «Зоря», який виходив у Львові, було надруковано «Оповідання про Т. Шевченка». Автором був М. Школиченко. Зі слів Зосима, який був слугою історика Миколи Маркевича, було записано наступне:

Поїхали ми з паном [...] до Скоропацького на обід, поїхав з нами і Шевченко. Посідали пани за стіл, ждуть обіду. От Скоропацький і давай вихвалитись та хвастатись, як то добре живуть у його крепаки:

– Я їм, каже, і те, я їм, каже, і друге – живуть вони в мене як у Бога за пазухою!»
Слухають пани, а особливо Шевченко. Коли – на тобі, – так уже воно воно мабуть ішло ся, – лакей Скоропацького візьми тай зроби якусь шкоду, забув щось подати чи що. От Скоропацький стріб із за стола та в лакейську. Прибіг та лакея того лясь, лясь по пиці, а дверей і не зачинив за собою; от гості і побачили все оце. Тільки-ж звісно як усі вони були пани так їм і байдуже, – привычались до сього і не звернули ніякої уваги. Не так тільки здало ся це Шевченкови, він скипів увесь, мов його окропом обдали, схопив ся з місця, та, не знаючи що робити, схопив ся руками за кінець стола і так його стрепенув з серця, що пляшки, чарки – все так і посипалось до долу. Скоропацький почув хряск та в столову, але Шевченко взяв шапку і збирав ся виходити.

– Що це таке?! – зарепетував Скоропацький.

Шевченко зиркнув на його, рвонув з усієї сили свою шапку, роздер її пополам тай промовив, кинувши половину своєї шапки на Скоропацького.

– Добре людей шануєш! Хороший пан, нічого сказати! – та з тим і пішов. З того часу він уже у Скоропацького не був ніколи [5, 97].

Дещо приливають світло на перебування поета спогади Олександра Петровича Покорського-Жоравки (правнука Петра Петровича й онука Єлизавети Петрівни). Ці спогади передавалися в сім'ї після 1843 р. наступним поколінням власників маєтку. Почув і записав їх С.Р. Мінцлов – член Імператорського Географічного товариства, археолог, історик, письменник, який у 1915 р. видав у Берліні свій щоденник за 1910–1915 рр. під назвою «Дебри жизни».

Збирач старовини, колекціонер С.Р. Мінцлов влітку 1915 р. здійснив подорож Чернігівщиною й чимало часу провів у Конотопському повіті. Відвідав він і Григорівку. За описом С.Р. Мінцлова, маєток виглядав так: «Небольшой двухэтажный дом [...], старейший в уезде и насчитывающий свыше 200 лет, словно притаился в пёстрой зелени парка, расположенного посреди села; сбоку его закрывает гигантский дуб, раза в два старший, чем он (тобто будинок – П.М.)» [6, 302]. Під час знайомства з будинком, у будуварі на стіні С.Р. Мінцлову показали «два интересные карандашные портреты, рисованные Шевченком в 1847 году (тут помилка – це було в 1843 р. – П.М.). Один портрет изображал Скоропадского, играющего на бандуре, другой – жену Скоропадского» [6, 304]. Отже, Тарас Шевченко, перебуваючи у Григорівці, намалював олівцем портрети господарів, і вони зберігалися в маєтку до Першої світової війни.

С.Р. Мінцлов згадує, що після огляду портретів він став розпитувати про поета, і ці перекази подають Тараса Шевченка у непривабливому світлі: «Память о нём почти не сохранилась; хозяйева могли только указать комнату, в которой он жил – ту самую, где помещаются приезжие, да добавили, что пьянствовал он зверски, при чём часто удирал по ночам через каменный забор на деревню и, случалось, отыскивали его лишь на другой день, где-либо в виде «мертвого тела» [6, 305].

Ці спогади про 1843 р. дозволяють стверджувати, що Тарас Шевченко перебував тоді у Григорівці декілька днів і, мабуть, багато чого почув від селян про господарів маєтку. Проте не всі селяни Григорівки належали Петрові Скоропадському, а тому це могли бути і неправдиві свідчення селян чи інших мешканців села. Як це часто буває, заздрісники чи просто конкуренти могли просто

оббихати Петра Скоропадського. У коментарях до вірша «П.С.» упорядники видання припускають, що Тарас Шевченко міг бути гостем у Григорівці разом з істориком Миколою Маркевичем, автором багатотомної «Истории Малороссии», який упереджено ставився до постаті гетьмана ІІ. Скоропадського, оцінюючи його діяльність як «смесь недоразумений и недальновидностей» [Цит. за: 7, 608]. Цю упередженість М. Маркевич міг перенести і на Петра Скоропадського і цю, як кажуть, «установку» передати й Тарасові Шевченку. Звідси й «потомок гетьмана дурного» у вірші.

Видається дещо перебільшеним згадка у вірші про щорічних «байстрят з десятиок», яких П. Скоропадський «подержить до хреста», тобто буде присутнім під час хрещення дітей. Про якийсь «гарем» у маєтку ніхто з сучасників не згадує, а про П. Скоропадського по губернії ходило чимало анекдотів і бувальщин. Сама ця тема там і не згадується. Разом із тим, якщо щось подібне і мало місце, то для тодішнього повсякденного життя поміщика це не було дивиною. За свідченнями О.М. Лазаревського, дружина П. Скоропадського Параска Василівна була відома «своим развратом. Оставшись вдовою с двумя дочерьми, Пр. В-на продолжала развратничать преимущественно с П.П. Гусаком, за которого потом и вышла замуж» [8, 63]. Цікаво, що Гусак теж був Петром Петровичем, як і перший чоловік Параски Василівни. У продовження цієї теми О.М. Лазаревський писав наступне: «Родной брат Петра Петровича Скоропадского Яков Петрович Скоропадский жил в Гайвороне (сосідне з Григорівкою село – П.М.). После него остался один сын горбун Петр Як-ч. Несмотря на своё уродство П.Я. Ск-ий был очень охоч до женского пола, к которому и имел не трудный доступ в лице крепостных своих девчат. Выбор последних производился на табачных грядках, на котором работала исключительно женская молодежь» [8, 64]. Один із найвідоміших землевласників губернії, меценат і благодійник Григорій Галаган (1819–1888) – приятель (незважаючи на різницю в роках) Петра Петровича Скоропадського, теж був ловеласом зі своїми кріпачками. У його юнацькому щоденнику є багато згадок про інтимні стосунки й навіть деталі його захворювання на сифіліс. Свою кохану Тетяну він щедро підтримував, щоб вона вийшла заміж і не мала у житті скрути. Отже, цей закид Тараса Шевченка стосовно «байстрят» від П. Скоропадського потребує уточнення у метричних книгах Михайлівської церкви в Григорівці.

Іронія Тараса Шевченка помітна й у висловлюванні «презавзятий патріот». Натомість Григорій Галаган у своєму щоденнику схвалює патріотичні почуття Петра Скоропадського. Свої власні почуття любові до України Григорій Галаган висловлював у таких словах: «Украина! Украина! ты готовилась быть деревом, ты росла независимо и так прекрасно, ты цвела, но Русь презренная тебя подавила, ты чахнешь и из дерева делаешься кустом!» [9, 145]. Стосовно ж національних почуттів П. Скоропадського, то молодий Галаган так записав у щоденнику від 4 березня 1841 р.: «Вчера уехал от нас, пробывши весь день третьего дня, Петр Петрович Скоропадский. Я очень желал его видеть и очень полюбил его. Вот украинец с сердцем и с рассудком; любит свою страну от всей души, благородно, бескорыстно! не любит или, скорее, так же, как и я, имеет отвращение от москалей. Наши несчастные казаки очень его любят. Он живет в Григоровке, которая окружена большими казацкими селами: Бахмачем, Куре-

нем и другими, в которых ещё осталось много национальности. Все деревни опустошены непрерывными рекрутскими наборами, остались только слабые недоросли, но в Бахмаче, несмотря на то, ещё много видно молодых людей гигантов, и женский пол замечателен ещё своей красотой. Наш Петро Скоропадский, спасибо ему, поддерживает в них национальность. Часто ездит он в должности межевого судьи верхом, одетый в кобеняк и с шапкой на голове. Один раз он, будучи принужден ехать в поле с казаками для того, чтобы измерять их земли, как принадлежащие теперь казне; он проехал с ними в поле и, остановив лошадь, поворотил её к старым казакам, ехавшим за ним верхами, и сказал на нашем языке речь, в которой он объявил волю самодержца – взять в казну. Он не мог закончить, слёзы брызнули из глаз его и покатались к его толстым усам. Казаки были тронуты; иные плакали, а другие одушевились и крикнули ему: «Гайда! внук гетмана!». Какой крик! это последний стон умирающего народа; бедные казаки! они вспомнили старину! но, увы, между их вольностью и ими стоит непоколебимая сеть железных цепей московских!» [9, 175–176].

Крім того, висловимо припущення, що П. Скоропадському було боляче дивитися на те, що стало з колишньою Гетьманщиною, де його рід був на перших ролях, а тепер на Січі, за словами Тараса Шевченка, «мудрий німець картопельку садить». Німецьке засилля в адміністрації на місцях, в армії, в уряді було значним. Відомий анекдот того часу, коли Олександр I запитав у генерала О.П. Єрмолова, чим його нагородити за успішні дії артилерії у Бородинській битві, то Єрмолов відповів так: «Зробіть мене, Ваша величність, німцем!», натякаючи на засилля німців на всіх посадах в імперії. Як відомо, протягом 1841–1855 рр. чернігівським губернатором був німець за походженням Павло Іванович Гессе. Петро Скоропадський був добре знайомий із губернатором і дозволяв собі різного роду пкни чи іронію до особи начальника губернії. За свідченням О.П. Покорського-Жоравко, одного разу П. Скоропадський грав у карти з губернатором. Розгнівавшись на П. Скоропадського за якийсь невдалий хід, губернатор став йому докоряти: «Надо же думайт, Петр Петрович!», на що той йому відповів: «А на що мені думать – я же русский дворянин! Коли мені треба думать, так я собі німця найму!» [6, 302]. П. Скоропадський мав почуття гумору, не цурався і грубого слівця. Одного разу губернатор його запитав: «Ну что, Петр Петрович, как у вас в Конотопе? – А як у ж... «Грязно и воняет» [6, 302]. Іншого разу П. Скоропадський приїхав до Чернігова без дозволу губернатора. П.І. Гессе, дізнавшись про його приїзд, надіслав поліцмейстера запитати про здоров'я Петра Петровича. А якраз тоді фельдшер пускав кров П. Скоропадському. Поліцмейстер говорить фельдшеру, щоб той переказав своєму пацієнтові, що губернатор прислав поліцмейстера запитати про його здоров'я. Скоропадський витягнув з кишені гривеника, скрутив його в трубочку і каже: «На! Віднеси губернатору і скажи – виходить я здоровий, коли згорнув у трубочку гривеник!» [10, 3].

І ще одне припущення стосовно «патріота» Петра Скоропадського. Уже згаданий С.Р. Мінцлов під час свого перебування в маєтку нащадків П. Скоропадського у Григорівці був ознайомлений із портретною галереєю роду Скоропадських. Господарка, освітлюючи свічкою по черзі портрети, називала кому належить той чи інший. Відносно останнього портрета вона заявила гостеві, що не знає, хто це. С.Р. Мінцлов, поглянувши на нього, аж вигукнув, що то Фрідріх

Великий. Господар качався від сміху по дивану, а господарка ніяк не могла повірити, що то портрет пруського короля й наостанок сказала, що закине його на горище [6, 304]. У розумінні С.Р. Мінцлова все це схоже на анекдот, коли малоосвічені українці, щоб надати собі більшої ваги, навіть чужих правителів видають за своїх пращурів. Проте, якщо розібратися, то портрет пруського короля міг з'явитися в Григорівці ще в другій половині XVIII ст., коли Яків Михайлович (дід Петра Петровича) після навчання в університеті м. Бреслау (а це роки правління Фрідріха II Великого) міг придбати портрет короля і привезти його додому. Фрідріх II був просвітницьким монархом, реформатором, взірцем правителя епохи Просвітництва – філософом на троні. Чи поклала українська еліта після ліквідації Гетьманату в 1764 р. якісь надії на відродження української держави? Чи мала еліта надії на допомогу якоїсь держави? Звісно, все це мало місце. Рід Скоропадських, очевидно, був поінформований, а, можливо, і брав участь у підготовці та організації місії Василя Капніста до Берліна в 1791 р. прозондувати можливість опори на Пруссію у відновленні української державності. Так що портрет пруського короля у маєтку Скоропадських не видається анекдотом. Це збігається із характеристикою Петра Скоропадського, яку давав йому Григорій Галаган, підкреслюючи ненависть до москалів. Петро Петрович Скоропадський не міг не знати, чий то портрет висить серед його предків. Тому портрет і висів, а ось онукам і правнукам П. Скоропадського це видавалося чудасією, тож вони були готові відразу закинути портрет на горище, в непотріб.

Тарас Шевченко був близьким до істини, називаючи його «п'яним» і маючи на увазі традиційну, мало не ритуальну пиятику в маєтку Петра Скоропадського. Ось що про це розповідали останні власники маєтку в Григорівці цьому ж С.Р. Мінцлову: «Петр Петрович имел замечательный винный погреб, находившийся приблизительно в четверти версты от дома. Когда собирались гости, подавали экипажи, а хозяин садился верхом на дрессированного жеребца, который всё время бился, прыгал на дыбы и, казалось, готов был уничтожить всё окружающее.

Обратно из погреба толпа гостей высыпала пьным-пьянёнхонькой; иных выносили на руках и укладывали на брочки. Петр Петрович при помощи слуг взбирался на своего жеребца и тот шагом, низко опустив голову, бережно нес обратно домой своего мотавшегося из стороны в сторону хозяина; за ним следовал кортеж перепившихся» [6, 303].

Як бачимо, всі радощі життя були присутні в особі Петра Петровича Скоропадського як типового поміщика епохи кріпосництва і разом з тим, якщо не відвертого опозиціонера з поневоленої країни, то хоча б поміркованого фронтдера, який від безвиході далі словесної критики не йде.

Відповідаючи на поставлене запитання у заголовку статті, можемо стверджувати, що у вірші Тараса Шевченка ми спостерігаємо свого роду збірний образ поміщика, який сповна користується своїм походженням, соціальними перевагами, експлуатує кріпосних селян, проте намагається видати себе за простого землевласника, добropорядного християнина, патріота своє батьківщини. На нашу думку, Тарас Григорович Шевченко дав суб'єктивну оцінку особі Петра Скоропадського як квінтесенцію таврованого поетом образу пана, відповідального за рабську долю уярмлених українців. В оцінці Петра Скоропадського Шевченко втілює ненависть кріпаків до пана – глитає і фарисея, «кругом паскуду», який і

слова доброго за свої справи не заслуговує. У цілому вважаємо таку нищівну оцінку власника маєтку в Григорівці дещо упередженою й узагальненою, хоча й згадується конкретна особа. Якби це було написано поетом не в 1848 р., а, як кажуть, по гарячих слідах у 1843 р., тоді б це було логічним проявом побаченого й почутого. А відтак, мабуть, ми просто ніколи так і не дізнаємося, що ж було влітку 1843 року у взаєминах Петра Скоропадського й Тараса Шевченка.

Історія Петра Скоропадського – це частина трагічної історії української аристократії, історія її виродження, історія її знищення часто своїми ж руками через анафеми, самоїдство, ненависть і обльовування. Коли ж у 1917 р. дійшла справа до відродження своєї державності, то в українців не виявилось вождя, а натомість отримали, образно кажучи, лебедя, рака і щуку. Сумний результат цього всі добре знають.

Джерела та література

1. Лазаревский А. Люди старой Малороссии. I. Семья Скоропадских (1674–1758 г.) // Исторический вестник. 1880. Т. II. С. 710–730.
2. Папакін Г. В. Архів Скоропадських: Фамільні архіви української родової еліти другої половини XVII–XX ст. та архівна спадщина роду Скоропадських. К., 2004. 420 с.
3. Прицак О. Рід Скоропадських (Історико-генеалогічна студія) // За велич нації. У двадцяти роковини відновлення Української Гетьманської Держави. Нью-Йорк: Булава, 1955. С. 64–90.
4. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. 4. П. – С. Киев: Типо-Литография С. В. Кульженко, 1914. 858 с.
5. Школиченко М. Оповідання про Т. Шевченка // Зоря. 1892. № 5. С. 94–98.
6. Минцлов С. Р. Дебри жизни: дневник, 1910–1915 гг.: Урал, Новгород, Малороссия. Берлин: Сибирское книгоиздательство, 1915. 396 с.
7. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. Т. 2.: Поезія 1847–1861. К.: Наукова думка, 2001. 784 с.
8. Лазаревський О. Спогади про конотіпців // Український археографічний збірник. Том другий. К.: Українська Академія Наук, 1927. С. 56–66.
9. Галаган Г. Журнал (1836–1841). К.: StreamArtLine, 2020. 248 с.
10. Лазаревский Ал. Украинские исторические мелочи. К.: Типо-литография Императорского Университета Св. Владимира, 1901. 78 с.

Тетяна Луговик (Гомель, Республіка Беларусь)
завідувачка кафедри іноземних мов
та міжкультурних комунікацій
Гомельської філії «Міжнародний університет МІТСО»,
кандидат історичних наук

З історії кралевецького ткацтва XVII–XVIII ст. (за матеріалами дослідження Є.Ю. Спаської «Кралевець – опорний пункт художнього ткацтва на Україні»)

Виготовлення найпростіших тканин зародилося вже на перших ступенях існування людської цивілізації. На території України ткацтво було відоме вже в часи трипільської культури. Саме до цього періоду відносяться найдавніші